

Wijsheid

EEN VERKENNING VAN HET THEMA

Kees **FABER**

Drs. C.J. Faber is coach, (leer)supervisor en docent begeleidingskunde bij de Hanzehogeschool Groningen en redactielid van dit tijdschrift. E-mail: c.faber@ziggo.nl.

INLEIDING Enkele jaren geleden dichtte iemand mij vanuit het niets 'wijsheid' toe en dat maakte me op een of andere manier blij. Wie wil er nu niet wijs zijn? Ik stond er niet bij stil wat de spreker precies bedoelde, maar het voelde goed. Toen we als redactie associeerden op dit thema, kwamen er woorden boven als: intuïtie, je verantwoord niet aan de regels houden, gestolde ervaring, meerperspectivisch kijken, niet-pluisgevoel toelaten, mystiek weten en impliciete kennis. Deze wijsheid vormt een paradox met de expliciet geformuleerde kennis en vaardigheden (competenties) van een professioneel begeleider en de daarbij behorende evidentie. Elke begeleider dient natuurlijk competent te zijn, maar de kwaliteit van een begeleider hangt in hoge mate ook af van dat 'andere weten'. Wat verder lezen maakt duidelijk dat wijsheid ook tot uiting komt in het oog hebben voor het 'grotere geheel': het belang van anderen, de samenleving en het denken op de langere termijn. Een wijs iemand kan relativeren, is niet zelfzuchtig of uit op korte klappen; hij of zij is een waardengedreven mens.

Wijsheid verdient een plek in de discussie over begeleidingskunde, omdat we een vak beoefenen en ontwikkelen waarin de relatie tussen begeleider en cliënt(systeem) centraal staat. Die relatie is niet alleen gebouwd op exacte analyses en expliciete kennis, maar ook op aanvoelen, zoeken naar onderstromen en doen wat nodig is. Daar komt bij dat de (werk)omgeving waarin we leven en werken zo dynamisch en onvoorspelbaar is, dat het onmogelijk is om constant 'evidence-based' te handelen.

In het boek *Je binnenste buiten* (2015) schrijft Manon Ruijters, in navolging van Sternberg het volgende: 'Waar het bij wijsheid om draait, is niet zozeer de hoeveelheid of aard van de kennis, maar eerder om het weten wat je weet en wat je niet weet, en om het kennen van de grenzen van wat wel en niet gekend kan

SAMENVATTING

Is wijsheidsontwikkeling de kern van de begeleidingskunde? Een mooie opmerking gemaakt in een bijeenkomst van redactie en redactieraad rondom het thema wijsheid. Een bijeenkomst om dit voor velen sympathieke begrip in beeld te brengen en wat meer kleur te geven voor ons als begeleiders. Waar hebben we het over? Waarom is het belangrijk voor de begeleidingskunde? Hoe geven we wijsheid een plek in ons werk? De inhoud van deze bijeenkomst vormt de kern van deze bijdrage, maar al schrijvende kreeg ook relevante literatuur een plekje. Al met al wordt duidelijk dat het 'oude' begrip wijsheid bijzonder actueel is, omdat het sterk verwant lijkt aan hedendaagse begrippen als 'professionele identiteit', 'bezielde professionaliteit' of 'de krachtige professional'.

worden' (p. 199). In datzelfde boek voegt Wortelboer daaraan toe: 'Het klassieke verhaal waarmee wijsheid wordt geïllustreerd, is dat van koning Salomo. Als hem wordt gevraagd een baby toe te wijzen aan een van de twee vrouwen die beiden beweren de moeder te zijn, stelt hij voor de baby in tweeën te hakken. De ene vrouw accepteert de beslissing, de andere vrouw gunt snikkend de baby aan de ander, waarop Salomo genoeg weet. Met dit verhaal in je achterhoofd is wijsheid dus vooral een combinatie van intelligent redeneren, creativiteit en het heel goed doorzien van de menselijke psyche' (p. 433).

Op basis van deze eerste gedachten organiseerden we onlangs als redactie een ontmoeting met leden van onze redactieraad rondom het thema 'wijsheid'. Aanwezig waren Marcel Hoonhout, Louis van Kessel en

Mieke Voogd (redactieraad) en Marie-José Geenen, Harry Haakman, Paul Kloosterboer, Tijn Ponjee, Maartje de Vries en Kees Faber (redactie). We bogen ons over drie vragen: wat is wijsheid? Wat maakt wijsheid belangrijk voor de begeleidingskunde? En hoe geven we wijsheid een goede plek binnen professionele begeleiding? Grote vragen die leidden tot rijke gesprekken; soms in de hele groep, vaker ook in kleiner verband.

Het is onmogelijk om een woordelijk verslag van deze bijeenkomst te schrijven, maar ik benut het gezegde en geschrevene om een begin van een antwoord te geven op deze drie vragen. Opmerkingen uit de bijeenkomst hebben me aangemoedigd om verder na te denken en meer te lezen, zodat ik enkele uitstapjes maak naar andere auteurs.

WAT HET THEMA OPROEPT Ik heb de ervaring dat het thema wijsheid vaak iets oproept, zowel bij collega's als bij mensen die niet begeleidingskundig actief zijn. Men heeft vaak een positieve connotatie bij dit woord. Als je vervolgens vraagt wat wijsheid dan is, komen er woorden als afgewogen, ervaren, rustig en met overzicht. Vrij neutrale woorden die het begrip wijsheid eigenlijk niet helemaal omvatten. Boeiend is dat: een moeilijk te omschrijven begrip dat mensen toch raakt en ook als nastrevenswaardig wordt gezien. Je wordt er naartoe gezogen, het ademt een verlangen. Voorafgaand aan ons eigenlijke gesprek komt de vraag op of het wel zinnig is om wijsheid als zelfstandig naamwoord te gebruiken. Het verwijst naar iets statisch, naar iets dat er al dan niet is, terwijl wijsheid juist staat voor een rustige dynamiek. Iemand is niet wijs, maar kan wel wijs handelen – daarover zijn we het al gauw eens.

Zo komen we op de vraag wat iemand tot een wijs iemand maakt.

- blijft op een positieve manier nieuwsgierig en onderzoekend (waarbij het gaat om zoeken en minder om vinden);
- ziet de eindeloosheid van wijsheid in, want zij is altijd in ontwikkeling;

- neemt nooit de kortste of een rechte weg;
- neemt meerdere perspectieven in en kan relativeren;
- vraagt zich voortdurend dingen af;
- heeft altijd oog voor het grotere geheel (men is niet egocentrisch en legt verbanden tussen enerzijds kleine, persoonlijke vraagstukken en anderzijds de ander, de samenleving, de wereld, het hogere, God en de natuur);
- heeft oog voor de langere termijn (korte-termijndoelen worden in een ruimer perspectief geplaatst);
- raakt de dimensie van waarden en spiritualiteit;
- is niet-oordelend maar acceptierend en gericht op verbinding, het overbruggen van verschillen (men ziet verschillen en laat die er zijn, denkt inclusief);
- stimuleert de verbeeldingskracht;
- kan in- en uitzoomen;
- combineert expliciete met ervaringskennis;
- heeft zelfkennis (Socrates: 'Zelfkennis is het begin van alle wijsheid');
- laat zich niet uit het veld slaan door tegenslag, is veerkrachtig;
- is terughoudend, biedt ruimte;
- gebruikt zijn hele lijf, denken en voelen, benut de intuïtie;
- heeft iets eigens en origineels of zelfs iets gek (iedereen is wijs op een eigen manier);
- gaat voor maar leest een ander niet de les, kan verdragen (men zit niet vast aan een methode of aan kaders, en denkt zeker niet de wijsheid in pacht te hebben);
- durft niet te weten, durft te dwalen en kwetsbaar te zijn;
- kan omgaan met paradoxen en ambiguïteit;
- is nederig en relateert de maakbaarheid van leren en leven;
- zet vragen in een breder en historisch perspectief;
- neemt de tijd;
- hoeft niet op leeftijd te zijn.

Als ik deze opsomming op me in laat werken, springen er enkele dingen uit en komt het begrip stille

kracht bij me op. Wijsheid verwijst niet naar lawaaiig en nadrukkelijk weten, maar naar rust, overzicht, mogen zoeken en naar stilstaan bij wat is. Ook wordt duidelijk dat wijsheid nooit alleen gaat over jezelf, maar altijd ook over de ander, de samenleving, de wereld en spiritualiteit. Er speelt iets mee van je verantwoordelijkheid voelen voor het grotere geheel (zie ook Vandamme, 2014). En wijsheid bestaat uit een afgewogen geheel van uiteenlopende soorten 'kennis': expliciete kennis (expertise), ervaringskennis, zelfkennis, intuïtie, (aan)voelen en lichaamsbewustzijn. Een wijs mens waardeert en benut een veelheid aan kennisbronnen.

OMSCHRIJVING Wijsheid kent een lange traditie in vele culturen (zie o.a. Smith, 1993). Zo heeft het een plek in oerreligies (niet-vastgelegde religies, bijvoorbeeld in kleine gemeenschappen), oosterse tradities (hindoeïsme, boeddhisme, confucianisme, taoïsme en islam) en westerse tradities (van de oude Grieken en het jodendom, christendom en humanisme). Als je op zoek gaat naar het fundament van deze wijsheidstradities, dan gaat het altijd over het zoeken naar steun bij moeilijke beslissingen die men op het levenspad kan tegenkomen. Steun die tot uiting komt in het zoeken naar verbinding, het smeden van een geheel van het eigen leven met dat van anderen, de omgeving en het hogere (de wereld als ondeelbaar geheel). In veel tradities zie je wijsheid tot uiting komen in rituelen, mythen, sagen, verhalen en sprookjes, en speelt de overlevering een belangrijke rol. Wijsheid heeft bovendien iets ongrijpbaars; het kan moeilijk helder gedefinieerd worden, is niet vastgelegd in handleidingen en er bestaat geen methode om tot wijsheid te komen. Maar wijsheid is van alle tijden en alle culturen: vroeger, nu en in de toekomst.

Al oriënterend stuit ik op het werk van Robert Sternberg (1949), hoogleraar psychologie aan de Yale University te New Haven (VS). Hij is een belangrijk eigentijdse denker op het gebied van wijsheid. Ik bespreek zijn denken kort aan de hand van Freerk Wortelboer en diens bijdrage aan *Je binnenste buiten* (Ruijters,

2015). Wortelboer start onder meer bij de omschrijving in Wikipedia: 'Wijsheid of levenswijsheid is kort gezegd de kunst om in alle levensomstandigheden juist te oordelen en te handelen. De betekenis is dus praktisch of moreel.' Sternberg voegt aan deze omschrijving de sociale omgeving, emoties en de uitwerking van de moraliteit toe.

Ook benadrukt Wortelboer het belang van impliciete kennis ('tacit knowledge') bij het nemen van beslissingen. Sterker nog, hij stelt dat 'het verschil in wijsheid van beslissingen die personen nemen eerder verklaard wordt door de impliciete kennis en contextgevoeligheid van personen, dan door hun formele feitenkennis' (p. 438). Uiteindelijk haalt hij Sternberg aan, met de volgende omschrijving van wijsheid: 'Wisdom is defined as the application of tacit as well as explicit knowledge as mediated by values toward the achievement of a common good through a balance among intrapersonal, interpersonal, and extrapersonal interests, over the short and long terms, to achieve a balance among adaptation to existing environments, shaping of existing environments, and selection of new environments.'

Wortelboer spreekt over de balanstheorie van Sternberg en bedoelt daarmee het balanceren c.q. afwegen op verschillende terreinen: het eigenbelang versus andermans belang, korte- versus langetermijndoelen en het maken van afgewogen keuzes tussen verschillende typen acties (aanpassen, beïnvloeden of hervormen en het zoeken van een nieuwe omgeving). Voorts merkt hij op dat het maken van de goede afwegingen sterk afhangt van de waarden die ten grondslag liggen aan iemands denken en handelen. Anders gezegd: waarden maken een integraal onderdeel uit van wijsheid.

Andries Baart is een andere pleitbezorger van denken in termen van wijsheid. Hij stelt, in een interview met Piet-Hein Peeters (2016), dat praktische wijsheid de goede professional kenmerkt: 'Het gaat om de kwaliteit van de vliegenvlugge afwegingen.' Hij neemt het onderscheid van Aristoteles in 'epistèmè', 'technè' en 'phronèsis' als uitgangspunt en beschrijft zo respec-

tievelijk drie manieren van weten: de theoretische modus (wat is waar, hoe zit het, hoe werkt het, wat betekent het?), de instrumentele modus (hoe iets vaardig te doen?) en de praktische wijsheid (wat is hier goed om te doen, wat staat ons nu te doen?). Hij vervolgt: 'De eerste twee vormen van weten kun je analytisch noemen: ze pogen iets te doorgronden. De laatste draait om het doen van het goede. Of beter gezegd: het kunnen doen van het goede door een deugdzaam mens. Om die laatste vraag te kunnen beantwoorden, moet je je min of meer losmaken van die andere twee en vrij om je heen kunnen kijken. Waar gaat het eigenlijk om? Wat is hier het goede om na te streven?' Het draait dus om de zoektocht naar het goede, waarmee Baart de morele dimensie van (praktische) wijsheid in het centrum plaatst.

WIJSHEID EN BEGELEIDINGSKUNDE Een volgende vraag is: wat maakt wijsheid belangrijk voor de begeleidingskunde? Laten we eerst even kijken wat de kern van de begeleidingskunde zou kunnen zijn. Ik ga te rade bij de ideeën van Michiel de Ronde (2016), lector begeleidingskunde bij de Hogeschool Rotterdam. Hij stelt dat begeleidingskundige professionals 'als onafhankelijke derde met behulp van een procesgerichte werkwijze een bijdrage leveren aan het oplossen van problemen of het bevorderen van ontwikkelingsprocessen'. Cliënten zijn zowel individuen, teams als organisaties. Aansluitend formuleert hij wat een begeleidingskundige níet doet. Deze:

- voert geen behandelingen uit (is geen behandelaar);
- is niet beslissingsbevoegd aangaande vragen van de cliënt, het team of de organisatie (is geen leidinggevende of manager);
- is niet gericht op opvoeden, maar werkt met mensen die zelfverantwoordelijk kunnen handelen (is geen opvoedkundige);
- is geen inhoudelijk expert.

De Ronde omschrijft het bevorderen van 'bezielde professionaliteit' als doel van de begeleidingskunde: 'Begeleidingskunde is de praktijkwetenschap die bij-

draagt aan bezielde ontwikkeling van onderaf en van binnenuit in de professionele organisatie.' Ruijters (2015) denkt in dezelfde richting, als ze het heeft over professionele identiteit. In beide gevallen gaat het om professionaliteit waarin de eigenheid van de persoon doorklinkt. In het denken en handelen van mensen in professionele omgevingen spelen persoonlijke ervaringen, overtuigingen, voorkeuren en handelingspatronen een belangrijke rol. Reflectie op deze persoonlijke bagage is cruciaal om tot professionele ontwikkeling te komen. De persoon komt tevoorschijn in zijn werk en laat zich raken. Ook Fred Korthagen en Ellen Nuyten (2018) denken in deze richting, door het begrip authenticiteit te benadrukken in hun recente boek *Zijnsgericht coachen*.

Nu terug naar de vraag wat wijsheid belangrijk maakt voor de begeleidingskunde. Na afloop van ons groeps-gesprek over dit punt vraagt een deelnemer zich hardop af: 'Is professionele begeleiding eigenlijk niet een groot wijsheidsvindingsproces?' Met andere woorden: is de kern van de begeleidingskunde niet het vergroten van wijsheid? Een opmerking die met enige instemming wordt ontvangen – en dat is ook niet zo gek, als je bijvoorbeeld constateert dat:

- iedereen op een eigen manier wijs is, en wijsheidsontwikkeling een persoonlijk proces is;
- wijsheid bij uitstek een terrein is waarin verschillende soorten kennis een rol spelen;
- wijsheid niet alleen in je hoofd zit, maar in je hele lijf (wijsheid en 'gewaar zijn' gaan samen);
- het altijd gaat over het 'grotere geheel';
- alle denkers over wijsheid verwijzen naar de aandacht voor de langere termijn;
- wijsheid altijd het niveau van de waarden raakt;
- een wijs iemand vooral een voorbeeld of rolmodel is.

Al met al heb ik de indruk dat een moderne opvatting over wijsheid en eigentijdse opvattingen over professionaliteit en professionele ontwikkeling dicht bij elkaar staan. Misschien was iemand in vroeger tijden wijs als hij veel boeken had gelezen (boekenwijsheid),

maar tegenwoordig is dat veeleer het geval als men theoretische kennis combineert met praktische wijsheid. De tijd ligt achter ons dat het ontwikkelen van professionaliteit vooral ging om het opdoen van kennis, inzicht en vaardigheden of het verwerven van competenties. Het gaat nu om persoonlijke professionaliteit. Denken in termen van wijsheid en het verwerven daarvan kan helpen om ons werken aan bezielde professionaliteit te ondersteunen.

Ik moet in dit verband ook denken aan de herwaarding van het begrip gezond verstand. Zo neemt Jan Bransen (2018) met dit begrip stelling tegen de oprukkende wetenschappelijke expertise ten koste van het nuchtere denken en pleit daarmee voor het belang van praktische wijsheid. Hij constateert bijvoorbeeld dat, als je tegenwoordig vastloopt (privé of professioneel), dit nogal eens verklaard wordt uit een gebrek aan expertise. De stap om je dan te wenden tot een deskundige of de wetenschap is dan gauw gezet. Bransen introduceert hiervoor het begrip 'informatiegebreksubroutine'. Historisch gezien is dat een begrijpelijk mechanisme, maar hij constateert ook dat het een onderzoekende houding van mensen in de weg staat en daarmee een verarming met zich meebrengt. 'De wetenschap reikt jou graag haar hamer aan, haar expertise. Zij realiseert zich alleen echter niet hoeveel werk de hand moet doen die de hamer beethoudt.' Bransen wil graag dat mensen eerst zelf nadenken (in het 'voorportaal') en ziet het verschil tussen wetenschappelijke kennis en gezond verstand niet als categorisch maar als gradueel.

WIJSHEID INTEGREREN IN BEGELEIDING In ons gesprek staan we ook stil bij de meer praktische hoevraag. Een veelheid van punten komt naar voren, maar voordat ik deze punten orden en samenvat, wil ik Ruijters nog even aan het woord laten. In haar nieuwste boek *Queeste naar goed werk* staat zij stil bij drie punten die van belang zijn voor een krachtige professional: mentale ontwikkeling, energiehuishouding en praktische wijsheid. In het kader van het laatste punt heeft ze het over moedige, wat eigenzinnige professi-

onals; mensen die initiatieven nemen, alternatieve manieren van denken en handelen laten zien, creatief zijn en soms op het randje van wat 'kan' functioneren, mensen die 'gevoel' hebben voor situaties, vraagstukken, behoeften van anderen. Is dit geen prachtige omschrijving van een professional zoals we die als begeleiders voor ogen hebben?

Boeiend is ook dat ze zegt dat wijsheid (dat ze ziet als een deugd) wel geleerd, maar niet onderwezen kan worden. Wijsheid is het resultaat van ervaring. Om dat ervaringsleren te stimuleren, geeft Ruijters enkele richtingaanwijzers, waar we als begeleiders ons voordeel mee kunnen doen. Ik vat ze hier samen.

Met en tussen mensen

Wijsheid ontwikkel je met en tussen mensen. Aristoteles benadrukte al het leren van voorbeelden, van mensen die je bewondert. Het zoeken en bespreken van goede voorbeelden en concrete ervaringen is van groot belang voor het ontwikkelen van een deugd – dus ook van wijsheid. Maak gebruik van elkaar en van eerdere ervaringen. Je begint nooit bij nul. Praat met collega's, vakgenoten en leidinggevend.

Nieuwsgierigheid

Deugdelijk en wijs gedrag is gebaat bij ruimte om in elke situatie opnieuw te onderzoeken wat het beste is. Het gaat om nieuwsgierigheid, flexibiliteit en autonomie om de juiste keuzes te kunnen maken. Wijsheid wordt niet versterkt door het kritiekloos volgen van protocollen of het routinematig afhandelen van taken. Vanzelfsprekendheid dient bevraagd te worden in verband met het beantwoorden van de vraag: wat is nu echt nodig?

Gulden middenweg

Aristoteles pleitte al voor de gulden middenweg, met de deugd als het midden tussen twee extremen. Zo houdt moed het midden tussen lafheid en roekeloosheid. Die gulden middenweg, wijsheid, staat voor optimaal handelen in een specifieke situatie. Oplossingen voor vraagstukken in eerdere, vergelijkbare

situaties bieden geen garantie voor een passende aanpak in een nieuwe situatie. Steeds opnieuw dient men zich af te vragen: waar, wie, wanneer en hoe? Het midden ligt steeds ergens anders.

Moed

Die permanente nieuwsgierigheid en dat zoeken naar verbinding met de weerbarstige werkelijkheid is niet gemakkelijk. Er bestaan geen recepten voor, onzekerheid is permanent aanwezig. Wanneer is het goed? Ruijters heeft het, in navolging van Geert Kelchtermans, over 'professionele kwetsbaarheid'. Veiligheid kan maar beperkt geboden worden door de buitenwereld; veiligheid ontstaat vooral door de eigen verlangens en emoties serieus te nemen. Wijsheid vraagt moed.

PRAKTISCHE HANDVATTEN De genoemde punten zijn interessante richtingaanwijzers voor ons als begeleiders om een rol te kunnen spelen in de wijsheidsontwikkeling van onze cliënten. We maken het tot slot nog een stapje praktischer. Wat kan een professioneel begeleider nu concreet doen? Samengevat komen we in onze bespreking tot de volgende punten.

Contractering

Begeleiden met wijsheid begint al bij de contractering. Er is een formeel en psychologisch contract (met de leiding en met de cliënten) nodig dat nog niet volledig dichtgetimmerd is wat betreft doel en werkwijze van het begeleidingstraject. In het contract dient er facilitair en inhoudelijk ruimte te zijn om 'dingen er te laten zijn en te laten ontstaan'.

Wijsheid is dus niet gebaat bij SMART-doelen en een strakke planning, want wijsheidsontwikkeling is geen lineair proces. Er is leerruimte nodig, zodat mensen (individueel of in een groep) minder voordehandliggende kennisbronnen kunnen aanboren en benutten.

Contact

Het contact is altijd al het fundament van een goede begeleidingsrelatie, maar dat geldt zeker voor bege-

leiding waarin wijsheid (en de ontwikkeling ervan) een plek heeft. Zoeken naar wijsheid door de cliënt en gepast inbrengen van wijsheid door de begeleider vergt een stevige en veilige contactuele basis, waarbij er plek is voor kwetsbaarheid, zoeken en dwalen, ambigüiteit, onverwachte invalshoeken, stilte en aandacht voor non-verbale uitingen.

Hier en nu

De actuele begeleidingssituatie vormt een waardevolle bron voor het aansnijden van thema's die relevant kunnen zijn voor wijsheidsontwikkeling. Denk daarbij aan lichaamstaal, stilte, woordkeuze en energie: alle zijn aanwezig in het hier en nu. Door middel van terughoudendheid, gericht (door)vragen, benoemen, feedback geven en zelfonthulling kan een begeleider stimuleren dat verborgen kennis en wijsheid op tafel komen. In elk mens of elke groep is wijsheid aanwezig, en ook de wijsheid van de minderheid verdient aandacht.

Muzische taal

Onze gebruikelijke taal heeft veel te bieden, maar heeft ook zijn beperkingen om wijsheid een plek te geven in de begeleidingssituatie. Door het moeilijk grijpbare karakter van wijsheid is het zinvol om ook muzische taal te benutten: fotograferen, filmen, tekenen en schilderen, (samen) bewegen en bewegings-expressie, kleien of bouwen, verhalen of gedichten schrijven en muziek. Ook kan het creëren van meditatieve of mindfulnessmomenten helpen om wijsheid tot haar recht te laten komen.

Rol

De begeleider 'reist mee' met de cliënt en is niet bang de eigen zoekende ziel te tonen. De begeleider is een voorbeeld, een model. Wijsheid komt niet tot uiting in het tentoonspreiden van kennis en kunde, maar in het verdragen van het zoeken, zowel bij de cliënt als bij zichzelf. Een wijze begeleider neemt alles wat er in hem opkomt serieus en weet dit op gepaste wijze een plek te geven. Bescheidenheid en een zekere nederig-

heid zijn vereist, evenals een groot vertrouwen in de weg die de cliënt gaat. Het strak volgen van een bepaalde methode kan al gauw tot een te smal spoor leiden.

Omgeving

De omgeving waarin de begeleiding plaatsvindt – kaal of vol, warm of koud, persoonlijk of zakelijk, klein of groot, rustig of druk, besloten of ruimtelijk – verdient aandacht. Het begrip 'affordance' staat daarbij voor de boodschap die de materiële omgeving uitzendt; een boodschap die voor cliënt en begeleider anders kan zijn. De vraag of de begeleidingsomgeving stimulerend of belemmerend werkt voor het gewenste proces, verdient daarom aandacht.

Aan het einde van dit gesprekspunt komt de vraag naar voren: hoe word je als begeleider wijs? Scholing en literatuur kunnen helpen, maar dat gebeurt vooral door ervaringsleren, door schade en schande, zo is de overheersende mening. Men moet bij ongemak niet vervallen in oordelen of snel op zoek gaan naar oplossingen, maar inzetten op het verduren van dat ongemak en het meer vertrouwd raken met de eigen schuwkanten.

Je kunt ook de kunst afkijken van een 'expert', net zo goed als een cliënt een voorbeeld kan nemen aan jou. Om zelf rustig en volledig aanwezig te kunnen zijn, zijn het creëren van ruimte tussen afspraken en het even tijd voor jezelf te nemen voorafgaand aan een begeleidingscontact goede mogelijkheden.

Tot slot komt naar voren dat het in de voorbereiding van een begeleidingssituatie minder gaat om het uitzetten van een leerlijn dan om het stimuleren van het toeval.

TOT BESLUIT De gezamenlijke verkenning was boeiend en het verwerken van de resultaten eveneens. Ik ben tot het inzicht ben gekomen dat het denken in termen van wijsheid dicht aanligt tegen begrippen als 'bezielde professionaliteit', 'professionele identiteit' en de 'krachtige professional' die vaak als doelen van professionele begeleiding geformuleerd worden. In het

verlengde hiervan kun je zeggen dat een bezielde professionele begeleider ook een wijze begeleider is.

Denken in termen van wijsheid heeft de begeleidingskunde iets te bieden, maar tegelijkertijd laat het begrip zich niet makkelijk 'pakken'. Het lijkt interessant om hier eens nader over na te denken, zonder het begrip wijsheid te demonteren en daarmee 'dood' te maken. Ook een 'methodiek wijsheid' is niet gewenst, zo iets is trouwens ook niet mogelijk. De kracht van wijsheid is juist dat zij enigszins mysterieus is, niet altijd te plannen valt en in verschillende gedaanten kan verschijnen.

Hier ligt een mooie uitdaging, zeker in een tijd waarbij er vaak meer aandacht is voor snelle oplossingen dan voor leren en ontwikkelen. Niet iedereen zit op wijsheid te wachten – sterker nog, de diepgang en complexiteit van deze manier van werken kan mensen afschrikken. Maar dat is geen reden om er niet mee aan de slag te gaan. We hebben alle kennis nodig om in deze complexe en onzekere tijd tot goede beslissingen te komen, zowel in persoonlijke en professionele situaties als op politiek niveau.

Jan Bor (2012) krijgt het laatste woord. In zijn essay *Wat is wijsheid?* komt hij, na een stevige filosofische zoektocht, tot de volgende conclusie: 'Wijs is om ervan doordrongen te zijn dat je het (...) niet weet en het niet kunt weten.' En even later: 'Uiteindelijk is het iets van het hart. Het is daarmee van een andere orde dan weten en de ontkenning ervan, botte onwetendheid. Het ontspringt aan een andere bron, een die onkenbaar is, in duisternis gehuld.' ▲

LITERATUUR

- Bor, J. (2012). *Wat is wijsheid? Een filosofische zoektocht*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Bransen, J. (2013). *Laat je niets wijsmaken. Over de macht van experts en de kracht van het gezonde verstand*. Zoetermeer: Klement.
- Korthagen, F. & Nuijten, E. (2018). *Zijnsgericht coachen. Van overlevingspatronen naar authenticiteit*. Amsterdam: Boom.
- Peeters, P.-H. (2016). Andries Baart: 'De regels belemmeren je te zien wat je eigenlijk moet doen.' *Zorg en Welzijn*, (1/2).
- Ronde, M. de (2016). *Creatieve ruimte. Begeleidingskundige kwaliteit gevraagd voor gezamenlijk leren en ontwikkelen in organisaties*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Ruijters, M. (2018). *Queeste naar goed werk. Over krachtige professionals in een lerende organisatie*. Deventer: Vakmedianet.
- Ruijters, M. (red.) (2015). *Je binnenste buiten. Over professionele identiteit in organisaties*. Deventer: Vakmedianet.
- Smith, H. (1993). *De religies van de wereld. Onze grote wijsheidstradities*. Utrecht/Antwerpen: Servire.
- Vandamme, R. (2014). *Handboek ontwikkelingsgericht coachen. Het vorkmodel als leidraad*. Morsel: Het Ontwikkelingsinstituut.